

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

**ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ
14, 2000**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2002

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΟ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΑΚΙ ΚΑΤΑ ΤΟ 2000: Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ

Η πανεπιστημιακή ανασκαφή του αρχαίου οικισμού στο πρώην στρατόπεδο «Κόδρα» στο Καραμπουρνάκι, διήρκεσε το καλοκαίρι του 2000 πέντε εβδομάδες. Σε αυτή συμμετείχαν δεκατρείς εργάτες, δέκα μεταπτυχιακοί και σαράντα προπτυχιακοί φοιτητές Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου και άλλων ελληνικών και ξένων Πανεπιστημίων¹.

Κατά τις ανασκαφές του 2000 ανοίχτηκαν οκτώ νέες τομές, ενώ συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε η ανασκαφή σε άλλες πέντε που είχαν ξεκινήσει το 1999² (Σχ. 1). Όπως πάντα οι τομές είχαν διαστάσεις 4x4 μ., με μάρτυρα ενός μέτρου. Οι καινούριες τομές ανοίχτηκαν σε τμήματα του οικισμού που είχαν αρχίσει να ερευνώνται στις προηγούμενες περιόδους, με στόχο να συμπληρωθεί η εικόνα της συγκεκριμένης περιοχής και να ολοκληρωθεί η κάτοψη των χώρων, τμήματα των οποίων είχαν εντοπιστεί σε διπλανές τομές.

Η εικόνα των σύγχρονων επεμβάσεων που έχουμε συνηθίσει από όλες τις προηγούμενες περιόδους δε μας εγκατέλειψε ούτε φέτος. Κατασκευές, συρματοπλέγματα και σύγχρονα αντικείμενα βρέθηκαν διάσπαρτα σε όλη την έκταση της Τούμπας. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, όπως στην τομή 23-1δ, φτάνουν σε βάθος σχεδόν 1,5 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους. Δεν έλειψαν επίσης οι γνωστές μας από τις προηγούμενες ανασκαφικές περιόδους ταφές αλόγων. Εντοπίστηκαν σε όλες σχεδόν τις τομές έχοντας προκαλέσει μεγάλη καταστροφή στα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του οικισμού.

1. Υπεύθυνοι για τις ανασκαφικές τομές ήταν οι υποψήφιοι διδάκτορες Α. Αβραμίδου και Σ. Γιματζίδης καθώς και οι μεταπτυχιακές φοιτήτριες Ν. Καζακίδη και Ζ. Παρθένη. Υπεύθυνες για την καταγραφή, σχεδίαση, καθαρισμό του ανασκαφικού υλικού και την τακτοποίηση του φωτογραφικού αρχείου ήταν οι μεταπτυχιακές φοιτήτριες Ε. Αλεβίζου, Ε. Μητσοπούλου, Α. Κοκκίνου, Α. Τουλουμετζίδου και Ε. Χιώτη. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στον υποψήφιο διδάκτορα Γ. Παπαζαφειρίου, ο οποίος πρωτοστατεί στη συγκόλληση των κεραμικών ευρημάτων. Τη φωτογράφιση ανέλαβε η φοιτήτρια της αρχαιολογίας Χρ. Μαβίνη, ενώ την αρχιτεκτονική αποτύπωση των ανασκαφικών τομών έκανε η τελειόφοιτη φοιτήτρια της αρχιτεκτονικής Ο. Μπανάτσου.

Θέλουμε επίσης να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας στους φορείς που ενίσχυσαν οικονομικά το ανασκαφικό και ερευνητικό μας έργο κατά το 2000 και συγκεκριμένα το Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, τον δήμο Καλαμαριάς και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Η συνεργασία μας με την ΙΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων ήταν, όπως κάθε χρόνο, εποικοδομητική και αρμονική.

2. Οι καινούριες τομές που ανοίχτηκαν το 2000 είναι οι 27-68δ, 27-78β, 27-89β, 27-100α, 23-12β, 23-25β, 22-94δ, 22-25δ. Η ανασκαφική έρευνα συνεχίστηκε επίσης στις τομές 23-1β, 23-1δ, 23-2δ, 23-4α, 22-94γ.

Παρά τις παραπάνω σύγχρονες επεμβάσεις, αποκαλύφθηκαν και πάλι τμήματα των οικιστικών χώρων του αρχαίου οικισμού στις περισσότερες τομές. Από τη βορειοδυτική γωνία της τομής 23-1β ξεκινά τοίχος με κατεύθυνση ΒΔ-ΝΑ, ο οποίος πιθανότατα ανήκει στον πιθεώνα της πλαϊνής τομής, της 22-91γ. Ταφή αλόγου, που εντοπίστηκε εκατέρωθεν του μάρτυρα που χωρίζει τις δύο αυτές τομές, κατέστρεψε το νοτιοδυτικό τμήμα του πιθεώνα. Μέσα στον πιθεώνα της τομής 22-91γ, βρέθηκαν πέντε πιθάκια *in situ*, από τα οποία το ένα στη νοτιοδυτική γωνία της τομής.

Η προσπάθειά μας να δούμε κάποια συνέχεια του ίδιου κτίσματος προς τα ΒΑ στην τομή 22-92δ, δυστυχώς δεν καρποφόρησε ούτε κατά τη φετινή ανασκαφική περίοδο. Η έρευνα στην τομή αυτή, που είχε αρχίσει να ανασκάπτεται και παλιότερα, σταμάτησε και φέτος πρόωρα εξαιτίας της εύρεσης ενός μεγάλου στρατιωτικού βλήματος. Παρόμοιο βλήμα είχε σταματήσει τις ανασκαφικές εργασίες εδώ και το 1996.

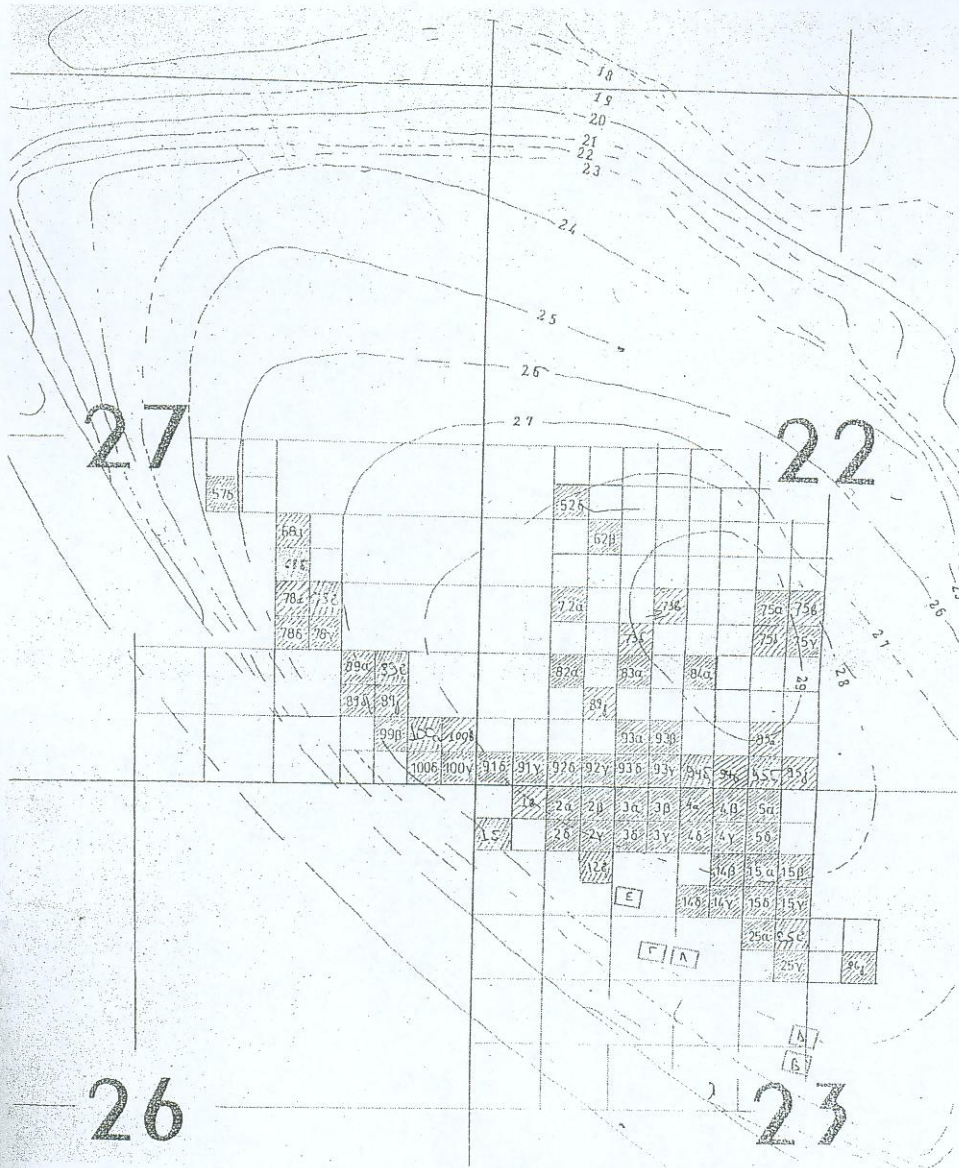
Στην τομή 23-1β με τον τοίχο, και σε βάθος μισό μέτρο από την επιφάνεια του εδάφους, εντοπίστηκε μια στρώση από μικρά βότσαλα και κοχύλια. Παρόμοιες κατασκευές έχουν αποκαλυφθεί και σε άλλα σημεία του αρχαίου οικισμού. Δεν μπορούν να ερμηνευθούν, ωστόσο, ως στρώσεις δαπέδων, επειδή στερούνται οποιουδήποτε υποστρώματος, καθώς τα βότσαλα και τα όστρεα εδράζονται κατευθείαν πάνω στο χώμα. Ωστόσο, η ανεύρεσή τους μας βοηθά στον εντοπισμό των δαπέδων.

Στην ίδια τομή (23-1β) αποκαλύφθηκε και δεύτερος τοίχος που ξεκινά από τη νοτιοδυτική γωνία με κατεύθυνση ΝΔ-ΒΑ. Γύρω του παρατηρήθηκε μεγάλη συγκέντρωση πεσμένων αργών λίθων, που προέρχονται προφανώς τόσο από τον ίδιο όσο, πιθανόν, και από διπλανούς τοίχους. Μέρος των πεσμένων λίθων αφαιρέθηκε και αποκαλύφθηκε η συνέχεια της βοτσαλωτής στρώσης.

Τμήματα από δύο παρόμοιες, επάλληλες βοτσαλωτές στρώσεις, η μία κάτω από την άλλη, εντοπίστηκαν στην τομή 27-100α. Επάνω στις στρώσεις αυτές εδράζεται τοίχος με κατεύθυνση ΝΑ-ΒΔ, ο οποίος είναι προφανώς μεταγενέστερος όχι μόνο από αυτές αλλά και από τον πιθεώνα που είχε αποκαλυφθεί παλιότερα στη διπλανή προς τα βόρεια τομή, την 27-100δ.

Τμήματα από πιθεώνας αποκαλύφθηκαν και σε άλλα σημεία του αρχαίου οικισμού. Έτσι για παράδειγμα, στην τομή 23-25β βρέθηκαν στη νοτιοανατολική γωνία πέντε πίθοι. Εδώ παρατηρήθηκε και συγκέντρωση λίθων που πιθανόν προέρχονται από τοίχο του κατεστραμμένου σήμερα πιθεώνα. Η έρευνα στο σκάμμα αυτό δεν ολοκληρώθηκε και θα συνεχιστεί την επόμενη περίοδο.

Κατεστραμμένος πιθεώνας αποκαλύφθηκε και στην τομή 22-94δ, όπου δίπλα στους δύο πίθους που βρέθηκαν εδώ, υπήρχε και κορινθιακός πιθαμφορέας *in situ*, προφανώς για λάδι, με σχιστολιθικό κάλυμμα (Εικ. 1). Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο αριθμός των αποκαλυφθέντων αποθηκευτικών χώρων στον οικισμό στο Καραμπουρνάκι είναι αξιοσημείωτα μεγάλος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια κατασκευή που εντοπίστηκε στη νο-

Σχ. 1. Τοπογραφικό της τούμπας με τις ανεσκαμμένες τομές.

τιοανατολική γωνία της τομής 23-4α (Εικ. 2). Στο πάνω μέρος της βρίσκεται λίθος ιδιαίτερα μεγάλου μεγέθους, ο οποίος κατά την περσινή έρευνα θεωρήθηκε ότι ίσως σχετίζεται με τοίχο της διπλανής τομής 23-4δ, υπόθεση που μάλλον απορρίπτουν τα φετινά δεδομένα. Ακόμη στην κατασκευή της τομής 23-4α, εντοπίστηκαν ωμοί και οπτοί πλίνθοι —ορισμένοι μάλιστα καμένοι— και σκόρπιοι αργοί λίθοι. Η κατασκευή αυτή έχει ύψος 1,60 μ. και οι διαστάσεις της είναι 1,05×1,50 μ. στο πάνω τμήμα της και 1×1,10 μ. στο κάτω. Παντού ήταν εμφανή τα ίχνη καύσης. Πιθανόν χρησίμευε για το ψήσιμο ή το ζέσταμα τροφής, ήταν δηλαδή ένα είδος εστίας ή κλιβάνου. Η κεραμική που βρέ-

θηκε εδώ, χωρίς όμως να φέρει ίχνη καύσης, είναι υστερογεωμετρική και αρχαϊκή. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για κεραμική της ύστερης εποχής σιδήρου, για κορινθιακή της μεταβατικής και της μέσης κορινθιακής περιόδου και για ιωνική. Ακόμη βρέθηκαν όστρακα από αμφορείς χιώτικους, SOS και άλλους οξυπύθμενους, όπως ένας ακέραιος πιθανότατα από εργαστήριο της Ανατολικής Ελλάδας.

Με τη φετινή ανασκαφή άρχισαν να επιβεβαιώνονται υποθέσεις που είχαμε κάνει κατά τις προηγούμενες περιόδους ως προς την κατάσταση διατήρησης του αρχαίου οικισμού. Το βορειοδυτικό τμήμα του φαίνεται ότι έχει υποστεί σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή από τις μεταγενέστερες επεμβάσεις. Η τομή 27-68δ, που ανοίχτηκε πέρσι, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα. Έως το βάθος των 0,70 μ. από την επιφάνεια του εδάφους ήταν γεμάτη με σύγχρονα μπάζα. Περιορισμένη ήταν η ποσότητα της αρχαίας κεραμικής που βρέθηκε εδώ, μαζί με το κάτω τμήμα ενός πίθου. Μια οπή, που εντοπίστηκε στο σκάμμα αυτό, σχετίζεται προφανώς με σύγχρονες στρατιωτικές δραστηριότητες. Πιθανόν χρησίμευε για τη στερέωση κάποιου ιστού, π.χ. για το κοντάρι σημαίας.

Σε καλύτερη κατάσταση διασώζεται το νότιο τμήμα του οικισμού, καθώς εδώ έχουν αποκαλυφθεί τα περισσότερα αρχιτεκτονικά του κατάλοιπα: δωμάτια υπέργειων οικιών και πιθεώνες αλλά και οι γνωστές μας κυψελόμορφες ημιυπόγειες κατασκευές. Σύμφωνα με τα μέχρι τώρα δεδομένα μας, οι τελευταίες βρίσκονται στο νότιο και το δυτικό τμήμα της Τούμπας, και κατά μήκος της σύγχρονης παραλιακής οδού που συνδέει τη Θεσσαλονίκη με τη Νέα Κρήνη³.

Η αποκάλυψη και νέων κυψελόμορφων ημιυπόγειων κατασκευών κατά την τελευταία ανασκαφική περίοδο, βεβαιώνει ότι αυτές αποτελούσαν βασικό χαρακτηριστικό του οικισμού. Ορισμένες μάλιστα από τις νεοευρεθείσες αυτές κατασκευές παρουσιάζουν κάποιες αρχιτεκτονικές ιδιομορφίες που δεν είχαν παρατηρηθεί σε παλιότερα «υπόσκαπτα»⁴.

Κατ' αρχάς ολοκληρώθηκε φέτος η ανασκαφή της ημιυπόγειας κατασκευής στην τομή 23-2δ, που ξεκίνησε το 1999. Η πάνω διάμετρος της είναι 1,90 μ., ενώ στο σημείο που θεωρήθηκε ότι ήταν ο πυθμένας της, η διάμετρος φτάνει τα 2 μ. Πρόκειται δηλαδή και πάλι για μια κυψελόμορφη κατασκευή. Το ύψος της είναι περίπου 1,60 μ. και ήταν γεμάτη, όπως όλα τα «υπόσκαπτα», με

3. Παρόμοιες κατασκευές είχαν εντοπιστεί και από τον Κ. Ρωμαίο στην ίδια περιοχή. Βλ. Κ. Α. Ρωμαίος, στο: *Επιτύμβιον Χρ. Τσουντα, Αρχαίον Θρακ. Λαογραφίας και Γλωσσ. Θησαυρού* (1941) 361-363. Επίσης από νεότερες έρευνες στην τράπεζα και τον χώρο του στρατοπέδου Κόδρα βλ. Ε. Παντερμαλή - Ε. Τρακοσπούλου, *ΑΕΜΘ* 9, 1995, 286. Ανάλογα παραδείγματα έχουν βρεθεί και στην Τούμπα Θεσσαλονίκης: Κ. Σουρέφ, *ΑΕΜΘ* 8, 1994, 192 (οδός Καλαβρύτων 19) του ίδιου, *ΑΕΜΘ* 7, 1993, 293, εικ. 5-7 (οδός Δρυός 10).

4. Για τις ημιυπόγειες κατασκευές που αποκαλύφθηκαν στις προηγούμενες ανασκαφικές περιόδους, βλ. Μ. Τιβέριος - Ε. Μανακίδου - Δ. Τσιαφάκη, *ΑΕΜΘ* 13, 1999, 170, σημ. 6, εικ. 4-5, όπου και οι παλιότερες αναφορές.

άφθονη κεραμική, λίγα οστά και όστρεα. Η πρώτη ιδιομορφία στην κατασκευή αυτή αφορά στον πυθμένα της, έτσι όπως τον βλέπουμε σήμερα. Εδώ δε βρέθηκε όπως συνήθως, ένας συμπαγής πυθμένας πάνω στο σκληρό «λευκό» χρώμα που θεωρείται ως το φυσικό της περιοχής⁵, αλλά ένας αμμώδης, που μας κάνει να υποψιαζόμαστε ότι κάτω από το φυσικό υπάρχει αμμώδες έδαφος. Είναι πιθανόν ότι έχει καταστραφεί ο πραγματικός πυθμένας της κατασκευής.

Μια δεύτερη ιδιομορφία που παρατηρείται στην ημιυπόγεια αυτή κατασκευή, είναι ότι σε ένα σημείο των τοιχωμάτων της υπάρχει διαφοροποίηση στο χρώμα του χώματος. Η διαφοροποίηση αυτή σχηματίζει ένα ελλειψοειδές σχήμα μέγιστων διαστάσεων 0,65×0,75 μ. και βρίσκεται σε βάθος 0,40 μ. από την επιφάνεια του εδάφους. Επειδή το σχήμα αυτό βρίσκεται αρκετά ψηλά —0,60 μ. περίπου από τον πυθμένα— δύσκολα μπορεί να ερμηνευθεί ως άνοιγμα επικοινωνίας με τυχόν διπλανό χώρο. Ίσως να επρόκειτο για μια κόγχη, ανοιγμένη στα τοιχώματα της ημιυπόγειας κατασκευής.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης δύο ημιυπόγειες κατασκευές που αποκαλύφθηκαν στην τομή 23-12β (Εικ. 3). Η μία βρέθηκε στη νοτιοδυτική γωνία του σκάμματος και η άλλη στη βορειοανατολική. Η απόσταση ανάμεσα στα δύο αυτά «υπόσκαπτα» είναι αρκετά μεγάλη για να υποθέσουμε ότι επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Οι κατασκευές αυτές ήταν, όπως και οι υπόλοιπες, ανοιγμένες στο φυσικό έδαφος αλλά στον πυθμένα τους εντοπίστηκε και πάλι στρώμα άμμου. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που δεν είχαμε συναντήσει μέχρι τώρα στις ημιυπόγειες κατασκευές, είναι μια τραπεζιόσχημη κόγχη (Εικ. 4), που εντοπίστηκε στα τοιχώματα του «υπόσκαπτου» της βορειοανατολικής γωνίας. Η κόγχη αυτή, που βρίσκεται σε απόσταση 0,20-0,25 μ. από τον πυθμένα, έχει ύψος 0,40 μ. και προχωρά σε βάθος 0,70 μ. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι αυτό το τραπεζιόσχημο άνοιγμα προχωρά σε ύψος προς τα πάνω και φτάνει μέχρι την άνω επιφάνεια του «υπόσκαπτου», σχηματίζοντας εδώ ένα ωειδές άνοιγμα διαστάσεων 0,45×0,70 μ. Το άνοιγμα αυτό που ίσως το χρησιμοποιούσαν για εξαερισμό, κλείστηκε κατά την αρχαιότητα ταυτόχρονα με τον υπόλοιπο ημιυπόγειο χώρο. Σκόρπιοι αργοί λίθοι και λιωμένα πλιθιά δείχνουν ότι το υπέργειο τμήμα του «υπόσκαπτου» ήταν κτισμένο με τον τρόπο που είχαμε υποθέσει, από λιγοστά ίχνη, και για τις υπόλοιπες ημιυπόγειες κατασκευές⁶. Κάποιοι λίθοι, που εντοπίστηκαν στη νότια πλευρά του ωειδούς ανοίγματος, πιθανόν αποτελούσαν και αυτοί μέρος της ανωδομής του.

Τόσο από την ημιυπόγεια αυτή κατασκευή όσο και από όλες τις υπόλοιπες, πάρθηκαν δείγματα χώματος, τα οποία και πέρασαν από το νεροκόσκινο, που λειτούργησε φέτος καθ' όλη τη διάρκεια της ανασκαφής. Τη μελέτη των σπόρων ανέλαβε η αρχαιοβοτανολόγος Τ. Βαλαμώτη και όπως μας πληροφόρησε,

⁵ Στα χρόνια του Κ. Ρωμαίου το αποκαλούσαν «μέλαγγο». Βλ. σχετικά Κ. Ρωμαίος, ό.π. σημ. 3, 360 σημ. 2.

⁶ Βλ. Μ. Τιβέριος – Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 12, 1998, 224-225.

οι καμένοι σπόροι που βρέθηκαν σε ένα από τα «υπόσκαπτα» (τομή 23-28) προέρχονται από αρχαία ρόβη, δηλαδή ένα είδος οσπρίου που καλλιεργούνταν για ζωοτροφή⁷. Από τα φετινά ευρήματα αξίζει να αναφέρουμε ξεχωριστά το πλούσιο σύνολο οστράκων και άλλων αντικειμένων που βρέθηκαν στην ημι-πόγεια κατασκευή της τομής 27-89β και τα οποία χρονολογούνται σε διάστημα δύο τουλάχιστον αιώνων (από τον 7ο έως και τον 5ο αι. π.Χ.).

Ο συγκεκριμένος χώρος έδωσε μεγάλο αριθμό τόσο λίθινων αντικειμένων (καλύμματα πύθων, μυλόπετρες, τριπτήρες, ιγδία, πεσσούς για σφενδόνα) όσο και χαρακτηριστικών πήλινων, όπως κεραμίδες με επίχρισμα —κυρίως λακωνικού τύπου—, αγνύθες, λυχνάρια, και φυσικά όστρακα αγγείων από διάφορα εργαστήρια. Τα θραύσματα των οξυπύθμενων αμφορέων σχετίζονται με την Αθήνα, την Κόρινθο, την Ανατολική Ελλάδα (δηλαδή τη Χίο, τη Λέσβο, τη Σάμο, τις πόλεις της Ιωνίας) και τον βορειοελλαδικό χώρο (όπως τη Μένδη), ενώ για αρκετά δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε το εργαστήριο κατασκευής τους. Στη ντόπια κεραμική παραγωγή ανήκουν άποδες κύλικες και διάφορα ιωνίζοντα αγγεία όπως λεκάνες, οινοχόες και υδρίες, διακοσμημένες με πλατιές κόκκινες ταινίες. Αξιόλογο είναι και το ποσοστό της εισαγμένης κορινθιακής και αττικής κεραμικής: πρόκειται κυρίως για ύστερες κορινθιακές κοτύλες και ύστεροαρχαϊκές αττικές μελανόμορφες κύλικες (Εικ. 5) και ληκύθους. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης δύο αμφορίσκοι για πολύτιμα έλαια ή αρώματα, μάλλον από εργαστήρια της Ανατολικής Ελλάδας: ο ένας καλύπτεται με στιλπνό πορτοκαλλέρυθρο επίχρισμα και κοσμεύεται με μαύρες ταινίες, ο άλλος είναι άβαφος με γωνιώδες σώμα και επίπεδο ώμο και φέρει στον λαιμό ιδίως dipinto E (Εικ. 6). Τέλος, από το ίδιο σύνολο προέρχονται όστρακα ενεπίγραφης μελαμβαφούς κύλικας τύπου C.

Εξίσου ανομοιογενή (8ος-5ος αι. π.Χ.) ήταν και τα σύνολα των ευρημάτων που προέκυψαν από τις δύο ημιπόγειες κατασκευές της τομής 23-12β που προαναφέραμε. Ανάμεσά τους υπάρχουν αρκετά χαρακτηριστικά δείγματα. Από αυτά αναφέρουμε έναν ντόπιο αρχαϊκό λέβητα με γραπτή διακόσμηση από γεωμετρικά μοτίβα, όστρακα από κορινθιακές κοτύλες, θραύσματα αττικών μελανόμορφων κρατήρων και ληκύθων. Τα εισαγμένα από την Ανατολική Ελλάδα αγγεία ξεχωρίζουν για την ποιότητά τους, όπως ένας αποσπασματικός χιώτικος κάλυκας και μία αποσπασματική κύλικα με ανδρικές μορφές σε πομπή. Κατά τον καθαρισμό σειράς λίθων στη νοτιοανατολική γωνία της ίδιας τομής ήρθε στο φως τμήμα πήλινου αρχιτεκτονικού μέλους (Εικ. 7) με γραπτά κυμάτια και ανθέμιο —ίσως από σίμη— εύρημα μοναδικό έως τώρα για τα δεδομένα της ανασκαφής μας και ένα πρώτο στοιχείο για την ύπαρξη και πιο μνημειακών οικοδομημάτων από αυτά που έχουμε βρει έως σήμερα στον αρχαίο οικισμό.

7. S. Hodkinson, «Animal Husbandry in the Greek Polis», στο: C. R. Whittaker (εκδ.), *Pastoral Economies in Classical Antiquity*, Cambridge Philological Society Suppl. 14, 1998, 35-74.

Από το «υπόσκαπτο» της τομής 23-1δ προέρχονται, ανάμεσα σε άλλα, τμήμα πήλινης εστίας, μια ενσφράγιστη αγνύθα με μορφή που τρέχει και θραύσματα ενός κανθάρου που κοσμείται με κάθετες κυματιστές γραμμώσεις. Το σχήμα αυτό είναι γνωστό από διάφορες περιοχές του Βορείου Αιγαίου, όπως τη Σαμοθράκη.

Ανάμεσα στα άλλα ευρήματα της κεραμικής θέλουμε να αναφέρουμε επίσης αρκετά όστρακα από πρώιμα αγγεία του 8ου και του 7ου αι. π.Χ., όπως ντόπια με ενδιαφέροντα υπογεωμετρικά μοτίβα, υστερογεωμετρικά ντόπια και εισαγμένα, όστρακα της ύστερης εποχής σιδήρου και ιωνικές κύλικες με πουλιά. Περιορισμένος ήταν φέτος ο αριθμός των μικροευρημάτων, από τα οποία ξεχωρίζουν μια λίθινη μήτρα, ένα χάλκινο βραχιόλι και μια γυάλινη ψήφο.

Καθώς, με την πρόοδο της ανασκαφής, αυξάνει ο αριθμός των ευρημάτων και προχωρά η συγκόλληση της κεραμικής, αρχίζουμε να αποκρυσταλλώνουμε τις διάφορες κατηγορίες αγγείων και σκευών που εκπροσωπούνται στον οικισμό και τη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται. Τα εισαγμένα αγγεία, είτε πρόκειται για αποθηκευτικά-χρηστικά είτε για σκεύη «πολυτελείας», μαρτυρούν με τον καλύτερο τρόπο τις έντονες εμπορικές σχέσεις του οικισμού με πολλές περιοχές του αρχαίου ελληνικού κόσμου, γεγονός που ενισχύει τις υποψίες μας ότι έχουμε να κάνουμε εδώ με ένα σημαντικό διαμετακομιστικό κέντρο.

Από την άλλη, τα εργαστήρια παραγωγής των λεγόμενων εγχώριων αγγείων είναι πιο δύσκολο να ανιχνευθούν. Σε πολλά από αυτά είναι εμφανείς οι ιωνικές επιδράσεις, ακόμη και η άμεση μίμηση ιωνικών προτύπων (Εικ. 8). Έτσι, συχνά κάνουμε λόγο για «ιωνίζοντα» αγγεία, μη μπορώντας να προσδιορίσουμε ακόμη με ακρίβεια τον τόπο παραγωγής τους. Υπάρχουν βέβαια και αγγεία που φαίνεται να είναι δημιουργίες του βορειοελλαδικού χώρου, όπως οι χαρακτηριστικές οινοχόες με το σφαιρικό στιλβωμένο σώμα και το στρόγγυλο ή οπισθόμημο στόμιο, δείγματα των οποίων βρήκαμε και φέτος. Η μία από αυτές, σχεδόν ακέραιη, περιείχε σπόρους και μια άλλη αποσπασματική παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εξαιτίας της χαρακτής επιγραφής που φέρει. Αν μάλιστα διαβαστεί η επιγραφή, ίσως προσδιορίσουμε το εργαστήριο κατασκευής των αγγείων αυτών.

Με την πρόοδο των ανασκαφικών ερευνών δεν κερδίζουμε μόνον καλύτερη εικόνα για τα κινητά ευρήματα και ιδιαίτερα για την κεραμική, αλλά, όπως ήδη αναφέρθηκε και παραπάνω, αποκτάμε και πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τον ίδιο τον αρχαίο οικισμό. Οι χώροι ανθρώπινης δραστηριότητας εδώ μπορούν να διακριθούν, όπως ήδη αναφέραμε, σε υπέργειους και σε ημιυπόγειους. Και επειδή τα υπέργεια κτίσματα, διάφορα δωμάτια και πιθεώνες, συμβαίνει, από τις μεταγενέστερες επεμβάσεις, να σώζονται, ως επί το πλείστον, σε πολύ αποσπασματική κατάσταση, οι υπόγειες κατασκευές αποτελούν σήμερα τα πιο εντυπωσιακά κατάλοιπα του αρχαίου οικισμού. Κατασκευαστικά τα «υπόσκαπτα» πρέπει να είναι παλιότερα από τις υπέργειες οικίες. Δεν αποκλείεται

ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις να είχαμε και ταυτόχρονη χρήση τους. Πάντως, με βάση τα ως σήμερα δεδομένα, ο χρόνος κατασκευής και των δύο αυτών ομάδων πρέπει να εμπίπτει στους αρχαϊκούς χρόνους (7ος και 6ος αι. π.Χ.). Οι περσινές έρευνες εμπλούτισαν σημαντικά τις γνώσεις μας σχετικά με τις κυψελόμορφες ημιυπόγειες κατασκευές, για τις οποίες, από παλιά έχουμε υποστηρίξει ότι πρόκειται για χώρους εργασίας, παραμονής και αποθήκευσης⁸. Χαρακτηριστικά για τη χρήση τους είναι τα όσα βρήκαμε στο εσωτερικό τους.

Αντίστοιχοι οικιακοί χώροι είναι πολύ γνωστοί από περιοχές του Εύξεινου Πόντου⁹, δε φαίνεται ωστόσο να λείπουν και από τον βορειοελλαδικό χώρο. Είναι μάλιστα πολύ πιθανόν ότι στον χώρο της Μακεδονίας ονομάζονταν «αργέλλα». Σύμφωνα με αρχαίες μαρτυρίες¹⁰ ξέρουμε ότι η «άργελλα» ήταν οικήματα, έκ τής τοιαύτης παρωνομάσθη λέξεως (sc. ἄργιλος), ὡς τής τοιαύτης γῆς μάλιστα εὐθέτως ἐχούσης διὰ τὴν στεγανότητα πρὸς κατεργασίαν τοιαύτης οἰκήσεως. Και ἀκόμη γνωρίζουμε ἀπὸ τον Στράβωνα ὅτι Ἔφορος δὲ τοῖς Κιμμερίοις προσοικειῶν τὸν τόπον φησὶν αὐτοὺς ἐν καταγείοις οἰκίαις, ἃς καλοῦσιν ἄργίλλας καὶ διὰ τινῶν ὀρυγμάτων παρ' ἀλλήλους τε φοιτᾶν καὶ τοὺς ξένους εἰς τὸ μαντεῖον δέχεσθαι πολὺ ὑπὸ γῆς ἰδρυμένον (V, 244). Και είναι γνωστόν ὅτι οἱ Κιμμέριοι κατοικοῦσαν στις βόρειες ακτές του Εύξεινου Πόντου, ἐνῶ στις ἀρχές του 7ου αι. π.Χ. εξαπλώθηκαν στη Μ. Ασία και ἴσως στη Ν. Βαλκανική.

Τέλος, ὅπως κάθε χρόνο ἔτσι και φέτος, παράλληλα με την ανασκαφή, συνήχθησαν με γοργούς ρυθμούς οἱ εργασίες καταγραφῆς, συντήρησης, σχεδίασης και φωτογράφησης των ἑως σήμερα ευρημάτων μας.

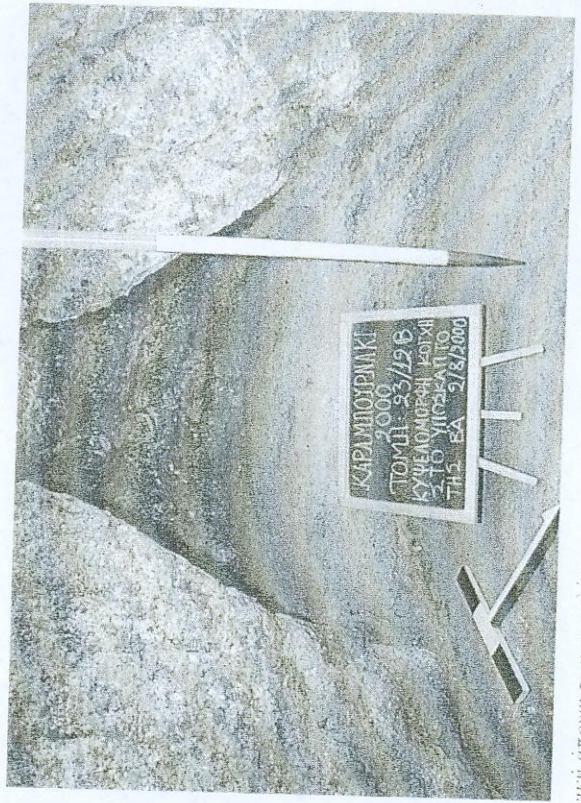
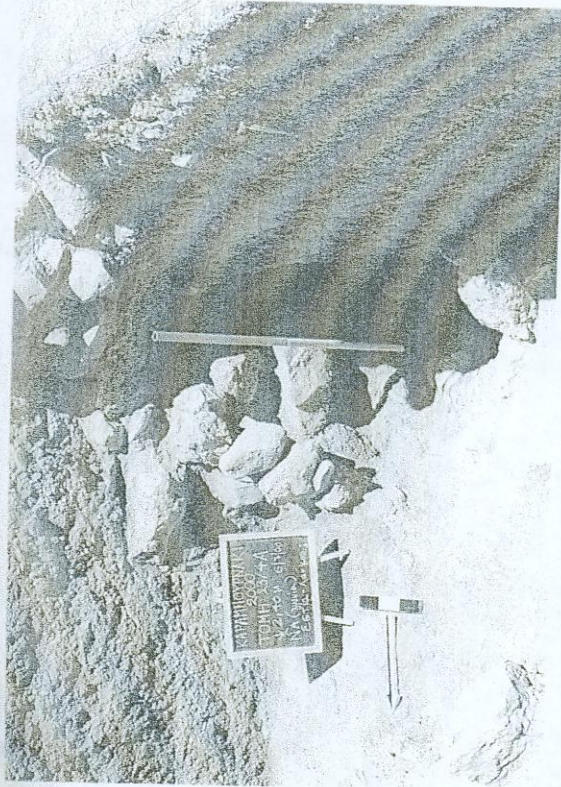
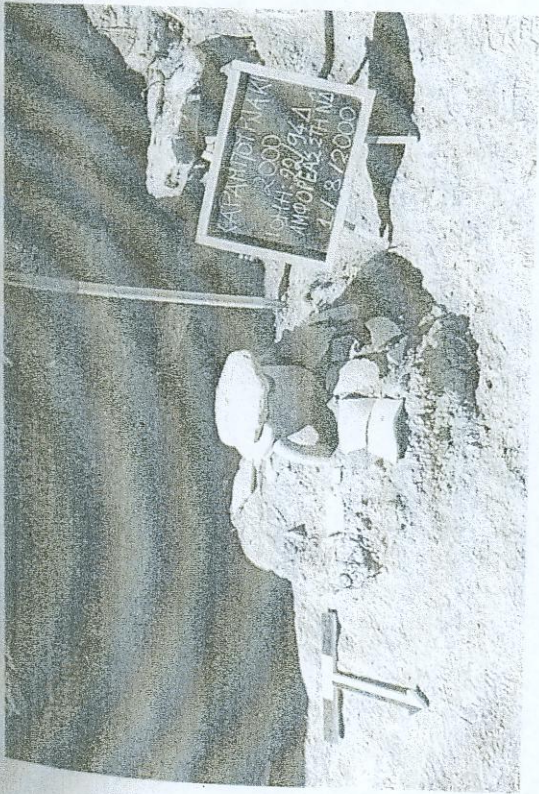
Θεσσαλονίκη,
Πανεπιστήμιο

Μιχάλης Τιβέριος
Ελένη Μανακίδου
Δέσποινα Τσιαφάκη

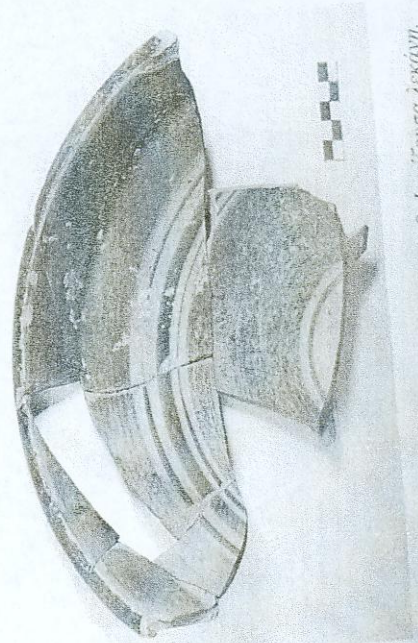
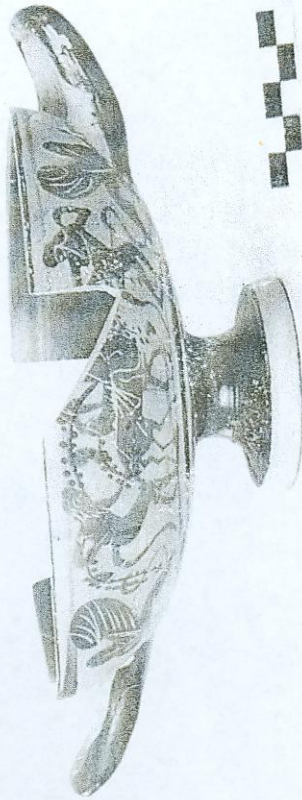
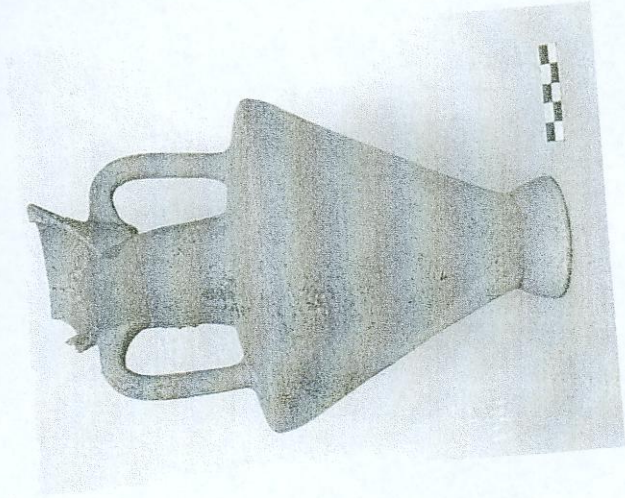
8. Βλ. Μ. Τιβέριος – Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 11, 1997, 332: των ἰδίων, ΑΕΜΘ 12, 1998, 225.

9. Για παραδείγματα βλ. Α. Μ. Butyagin – Σ. Λ. Solovyov, RossA 1998/2, 138 κ.ε.: V. D. Kuznetsav, στο: G. Tsetskladze (εκδ.), Ancient Greeks. West and East (Mnemosyne Suppl. 196, 1999) 531 κ.ε.: S. L. Solovyov, Ancient Berezan (Colloquia Pontica 4, 1999) 31 κ.ε., 62 εκ. 46.

10. Οι αρχαίες πηγές είναι συγκεντρωμένες στο J. N. Kallérís, Les anciens Macédoniens, I (1988) 104-105.

1. Αμορφιάς στην τομή 22-94δ. 2. Μέγνη κατασκευή (αστία) στην τομή 23-4α. 3. Γενική άποψη του κορυφομήτρου κατασκευών στην τομή 23-12β. 4. Τραπεζοειδής μη κόγρη στο υποκατατο βυθισμένης γούνας στην τομή 23-12β

5. Μεγάλο μωρφή αττική κέρατα. 6. Αρσενικός ανατολικο-ιωνικός σφραγιστήριον. 7. Πήλινο αρχιτεκτονικό μέλος. 8. Ιονίζουσα λεκάνη.